

Şehir ve Alimleri

Necmettin Erbakan Üniversitesi
Kültür Yayınları: 26

Şehir ve Alimleri Sempozyumu Kitabı
11-12 Kasım 2016

Yayın Yönetmeni
Prof. Dr. Muzaffer ŞEKER

Editörler
Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ
Prof. Dr. Hayri ERTEN
Prof. Dr. Fikret KARAPINAR
Yrd. Doç. Dr. Ali DADAN
Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk ERDEM
Arş. Gör. Fatma Şeyma BOYDAK
Arş. Gör. Ahmet Mekin KANDEMİR

Grafik & Tasarım
Büşra UYAR
Merve ACAR BÜLBÜL
Muhammed Sami PAÇURLU
Mustafa ALTINTEPE

Baskı - Cilt
Güler Ofset Fevziçakmak Mah. 10447 Sok. No:12
Karatay/KONYA

ISBN
978-605-4988-27-3

Tüm Hakları Saklıdır /All Rights Reserved

** Kitapta yazılı olan hertürlü bilginin ve yorumun sorumluluğu yazarların kendilerine aittir.*

** Ön kapaktaki çalışma Konya'daki Selçuklu-Osmanlı Mimari Eserleri ve Bezemeleri Kitabının 26 sayfasından alınmıştır. Açıklaması: 1323 yılında Konya'da yazılmış bir Mesnevi'deki Selçuklu tezhibi. A. Süheyl Ünver'in çalışmasını yeniden çalışan Şeyda Mehmetoğlu'na aittir.*

** Arka kapaktaki çalışma Konya'daki Selçuklu-Osmanlı Mimari Eserleri ve Bezemeleri Kitabının 23 sayfasından alınmıştır. Açıklaması: Münhani desenli şemse. (Kur'an-ı Kerim, Yusuağa Kütüphanesi, no: 6626) Çalışan: Fisun Türkeli'ye aittir.*

Aralık 2017

**Bu çalışmanın tasarım ve baskısı Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık, Kültür ve Spor Daire Başkanlığı tarafından yaptırılmıştır.*

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	1
Prof. Dr. Muzaffer Şeker	3
Tahir Akyürek	5
Yakup Canpolat	7
EDİTÖRDEN	
Prof. Dr. Ramazan Altıntaş	9
Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu	13
I. BÖLÜM	
Şehir ve Kurucu İlkeleri <i>Prof. Dr. Saadettin Ökten</i>	31
Selçuklularda Birarada Yaşama Tecrübesi ve Alimleri <i>Prof. Dr. Mehmet Şeker</i>	37
Alim Yetiştirmede Şehrin Kültürel Atmosferinin Rolü <i>Prof. Dr. Yasin Aktay</i>	53
II. BÖLÜM	
Şehir Kültürünün Alim Yetiştirmede Kurucu Rolü: Islah-ı Medaris Tecrübesi <i>Prof. Dr. Caner Arabacı</i>	61
Alim Yetiştirmede Müfredat Programlarının Önemi <i>Dr. Ömer Korkmaz</i>	99
Alim ve Aydın Örtüşmesi Mümkün Müdür? <i>Prof. Dr. Mustafa Aydın</i>	119
Devletin Yükseliş ve Çöküşünde Alimin Yeri <i>Prof. Dr. Yusuf Küçükdağ</i>	129
III. BÖLÜM	
Konyanın Manevi Dünyasını Aydınlatan: Hacı Veyis Efendi <i>Prof. Dr. Mustafa S. Küçükaşcı</i>	151
Hacıveyiszade Mustafa Kurucu Hoca Efendi <i>Prof. Dr. Mustafa Fayda</i>	163
Konyalı Bir Osmanlı Efendisi: Ali Ulvi Kurucu <i>Prof. Dr. Mustafa İsmet Uzun</i>	175
Sultanül Vaizin Tahir Büyükkörükçü <i>Bekir Şahin</i>	197
IV. BÖLÜM	
Ahmed Ziya Efendi'nin Şiirleri <i>Yrd. Doç. Dr. Murat Ak</i>	215

Toplum-Din İlişkisi Bağlamında Ağrılı Tefvik Efendi <i>Prof. Dr. Hayri Erten</i>	239
Muhammed Kudsi El-Kozkiri (Memiş Efendi) <i>Yrd. Doç. Dr. İsmail Bilgili</i>	247
Bir Gönül Ehli Olarak Ladikli Ahmed Efendi <i>Yrd. Doç. Dr. Ali Çoban</i>	261
V. BÖLÜM	
Abdullah Tanrıkulu Şahsiyeti, İlmi ve Düşünce Yönü <i>Lütfü Taşel</i>	275
Konyalı Merhum Fahri Kulu Hocaefendi'ye Dair Birkaç Eksik Söz ve Kanaat <i>Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu</i>	287
Mustafa Safvet Efendi (Safvet Aysu) <i>Prof. Dr. A. Azmi Bilgin</i>	291
Bolay Ailesinden Birkaç Zat <i>Yrd. Doç. Dr. Mustafa Arıkan</i>	299
VI. BÖLÜM	
Veled Çelebi İzbudak'ın Mevlana Düşüncesine Katkısı <i>Yrd. Doç. Dr. Yakup Şafak</i>	329
Mevlananın ve Mevleviliğin Konya Alimlerine Etkisi <i>Prof. Dr. Dilaver Gürer</i>	341
Konyalı Mehmet Vehbi Efendinin (1862-1949) Kelami Yönü <i>Prof. Dr. Ramazan Altıntaş</i>	354
Konyalı Mehmet Efendi 1862-1949) ve Tefsiri <i>Prof. Dr. Ali Akpınar</i>	371
VII. BÖLÜM	
Bir Şehrin Banisi Olarak Seyyid Harun Veli <i>Prof. Dr. Ahmet Çaycı</i>	397
Ebu Said Muhammed Hadimi (1113/1701-1176/1762) <i>Doç. Dr. Murat Şimşek</i>	407
Tarihi ve Menkıbevi Kişiliğiyle Seyyid Mahmud Hayran (Ö.667/1268) <i>Doç. Dr. Doğan Kaplan</i>	427
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME BÖLÜMÜ	
<i>Prof. Dr. Mehmet Şeker</i>	457
<i>Prof. Dr. Mustafa Fayda</i>	459
<i>Prof. Dr. Caner Arabacı</i>	461
<i>Prof. Dr. Yusuf Küçükdağ</i>	463
<i>Prof. Dr. Ramazan Altıntaş</i>	465

DEVLETİN YÜKSELİŞ VE ÇÖKÜŞÜNDE ÂLİMİN YERİ (Osmanlı Deneyimine Bir Atf-ı Nazar)

Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ¹

Abstract

Role of the Scholar in the Rise and Decline of the State
(A Glance at the Ottoman Experience)

Scholars had laid the foundation of the Ottoman Empire and a group of bureaucrats from ulama made the state a super-power during the reigns of Mehmed the Conqueror, Bayezid II, and Selim I, respectively. Enderun (palace school)-graduated non-academic gained prominent positions during the reign of Suleyman the Magnificent. Following the consolidation of this trend, the Ottoman Empire entered into the decline and disintegration periods. Deprived of well-educated scholars, the Empire was dissolved in the first quarter of the 20th century at the end of this process.

Özet

Osmanlı Devleti'nin temellerini ilim adamları atmış; ilmiye sınıfından bürokratlar Fatih, II. Bayezid ve Yavuz'un saltanatları sırasında devleti süper güç yapmışlardır. Kanuni akademik düzeyde yetiştirilmeyen Enderun kökenlilere devleti teslim etmiştir. Bunun süreklilik kazanmasından sonra Osmanlı Devleti'nde artık çağın gereklerine göre yapılanma olmadığı için önce duraklama, sonra gerileme, daha sonra da çöküş sürecine girilmiş; en sonunda iyi yetişmiş ilim adamlarından mahrum kalan devlet, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde tarih sahnesinden silinmiştir.

¹ KTO Karatay Üniversitesi Öğretim Üyesi, Konya.

Giriş

Selçuklu ailesi, 1071 Malazgirt Zaferi'nden hemen sonra Anadolu'da elde edilen topraklarda, başkenti Konya olmak üzere siyasi bir yapılanmaya gitti. Son şehzade V. Kılıcarslan'ın 1318'de vefatına kadar varlığını sürdürdüğü kabul edilen Türkiye Selçuklu Devleti topraklarında bu tarihten sonra Moğol tahakkümü nedeniyle meydana gelen iktidar boşluğu yüzünden yönetim Anadolu Beyliklerinin elinde kaldı. Bu parçalanmışlık durumu karşısında Osmanlı Beyliği'nde Anadolu'nun siyasi birliğini sağlama konusunda Osman Bey liderliğinde Selçuklu ilim adamlarınca yoğun bir çalışma başlatılarak Osmanlı Cihan Devleti'nin temelleri atıldı.

Bu tebliğde Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve yükselişinde etkili olan ilim adamlarının oynadıkları rol ile duraklamanın temel nedenleri üzerinde ana hatlarıyla durulacaktır.

1. SELÇUKLU İLİM ADAMLARININ OSMANLI DEVLETİ'Nİ KURMALARI

Kutalmışoğlu Süleymanşah (1075-1086) tarafından XI. yüzyılın son çeyreğinde kurulan Türkiye Selçuklu Devleti, Anadolu'yu bir Türk yurdu haline getirdi. 1243 Köseadağ yenilgisinden sonra başlayan Moğol hâkimiyeti döneminde düzen bozuldu². Bu durum, Selçuklu toplumunda rahatsızlık yarattı. Buhrandan çıkış yolu bulunamayınca, Konya başta olmak üzere Orta Anadolu'nun değişik yerlerinde oturan Oğuz boyları, Bizans sınırına yakın uclara göç etmeye başladılar. Bu sırada Osmanlı Beyliği en güvenilir yer olduğundan çok sayıda aile Osman Bey'in kontrolü altındaki topraklara sığındı³. Selçuklu sultanlarından ümidini kesen Oğuz boyu ileri gelenleri, Kayı soyundan olduğu için III. Alaeddin Keykubat'ın (1298-1302) yeni bir devlet kurmasına izin verdiği Osman'ı başlarına han olarak seçtiler⁴.

2 Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 1988, s.209-358.

3 İbn Kemal, *Tevarih-i Âl-i Osman*, I, (yay. Ş. Turan), Ankara 1991, s.136; Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevarih*, I, İstanbul 1279, s.16.

4 Eserini 1436'da yazan Yazıcıoğlu Ali, Oğuz boyları tarafından Osman'ın han olarak seçilişini şu ifadelerle nakleder: "Uctaki Türk beyleri ki Oğuz'un her boyundan cem' olmuşlardı. Tatar şerrinden korkup ol etrafta yaylarlar ve kışarlardı, rüzgârlarla Tatar'dan incinenler uca gelip çoğaldılar; pes Osman katına geldiler, meşveret kıldılar, eyittiler ki: Kayı Han hod mecmû Oğuz boylarının Oğuz'dan sonra ağası ve hanı idi ve Oğuz töresi mucebince hanlık ve padişahlık Kayı soyu varken özge boya değmez, şimdiden sonra hod Selçuk sultanlarından bize çare ve medet yoktur... Merhum Sultan Alaeddinden dahi size safarnazar olunmuştur, siz han olun ve biz kullar bu tarafta hizmetinizde gazâyâ meşgul olalım... dediler. Osman Bey dahi kabul etti..." Halil İnalçık, "Osman I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIII, İstanbul 2007, s.445'ten naklen Yazıcızade Ali, "Tarih-i Âl-i Selçuk", TSMK, Revan Köşkü, nr. 1391.

Selçuklu ailesinde, Moğollar katlettikleri için saltanatı sürdürecektir erkek evlat kalmamıştı⁵. Bu durum, Türkiye Selçuklu Devleti'nin sonu anlamına geliyordu⁶. Devletsiz kalacağı aşikâr olan Anadolu insanının zor duruma düşeceğini önceden gören III. Alaeddin Keykubat, gerekli önlemleri zamanında alma yönüne gitti. Daha Ertuğrul Gazi'nin (ö.1281?) sağlığında tanıdığı Osman Gazi'yi âdetâ bir Selçuklu şehzadesi gibi yetiştirip kendi yerine onu varis olarak bırakmaya karar verdi. Bunun için Sultan, Neşrî'ye göre; “*Osman'ı...oğlu yerinde görüp...*” onunla yakından ilgilenmeye başladı. Nitekim hemen 100 km yakınında, Karaman'da oturan ve Selçuklu tahtını elde etmek için Konya'ya fırsat buldukça saldıran Karamanoğullarına rağmen o sırada Söğüt'te bulunan Osman Gazi'ye III. Alaeddin Keykubat, davul, alem, kemer, hançer ve altın işlemeli kılıncı göndermiş; böylece Osman Bey, Neşrî'nin deyişiyle; “*Sultân Alâeddin zamânında egerci nev' an istiklâl bulmuş*”tır⁷.

a) Şeyh Edebalı ve Ekibinin Osmanlı Devleti'ni Kurma Çalışmaları

Ortadan kalkmanın eşliğinde olan Türkiye Selçuklularının yerine devlet kurabilmesi için Osman'ın hükümdar olarak yetiştirilmesi gerekirdi. Bunun için Sultan, Konya'nın ileri gelen fıkıh âlimlerinden Şeyh Edebalı (ö.1323?) başkanlığında bir grup ilim adamını Osman'ı yönlendirmekle görevlendirdi⁸.

Üzerine aldığı misyonun farkında olan Osman Gazi, ilim adamlarına değer veriyor⁹; onlardan kurmakta olduğu yeni devletin alt yapısını İslam hukuk kuralları çerçevesinde oluşturuyordu¹⁰. Köylere gönderilen imamlar aracılığıyla en küçük yerleşim yerlerinde bile Beyliğin örgütlenmesi yönüne gidilmiştir¹¹.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda başkent Konya'dan Osman'ın yanına giden, Selçuklu devlet tecrübesine sahip, fıkıh okumuş Şeyh

5 Oruc Beğ, *Tarih*, (haz. N. Öztürk), İstanbul 2008, s.11; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, I, Ankara 1959, s.207; Faruk Sümer, “Selçuklular”, *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s.383.

6 Taht hakkı Selçuklu ailesinden sadece erkeklerindir. Bk. İbrahim Kafesoğlu, “Selçuklular”, *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, X, İstanbul 1967, s.397.

7 Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânumâ*, (yay. Necdet Öztürk), İstanbul 2008, s.52.

8 Kâmil Şahin, “Edebâli”, *DİA*, X, İstanbul 1994, s.394.

9 Aşık Paşazâde, Osman, Orhan ve I. Murad'ın ulema ne derse onu yaptıklarını; “Ulemâ bir nesneyi ki yazık diye, Âl-i Osman ondan kaçarlardı” cümlesiyle ifade etmektedir. Bk. *Tevârih-i Âl-i Osman*, (yay. Âlî Beğ), İstanbul 1322, s.70.

10 Yusuf Küçükdağ, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları”, *Konya Şehri'nin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler*, I, Konya 2004, s.105-109.

11 İncalcık, *Osman I*, s.446.

Edebalı yalnız değildi. Ünlü bir fıkıh âlimi olan Tursun Fakih'le, hukuk alanında Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda istihdam etmek üzere yine Konya'dan çocuk yaşta götürdüğü ve bizzat yetiştirdiği Çandarlı Halil Hayreddin de yanında bulunuyordu¹². Bu, bilinçli bir yapılanma idi. Çünkü devlet kurma şuuru olmayan, bilgiden yoksun kadrolar ne devlet kurabilir, ne de onun ayakta kalmasını sağlayabilirler.

Edebalı'nın vefatından sonra onun ekolünden gelen Çandarlı Halil Hayreddin, kuruluş çalışmalarını sürdürmüş; kazaskerliği sırasında Karaman'dan yani Konya ve çevresinden başka ilim adamlarını da Osmanlı Beyliği'ne davet etmiş; devlet kurma konusunda onların bilgilerinden yararlanma yönüne gitmiştir. Bunların başında kaynakların "*Mevlânâ Rüstem*" dediği Karamanî Türk Rüstem gelmektedir¹³.

Bu kurucu ilim adamı kadrosunun yanında daha Osman Gazi'den itibaren ilim adamı menşeli vezirlere de devlet idaresinde yer verilmiştir. Nitekim ulemadan Kemaleddin oğlu Alaeddin Paşa, Osman Bey'in son zamanlarında vezirlik yapmıştır. Orhan Bey'in (1324-1362) vezirliğe getirdiği Ahmed b. Mahmud, Hacı Paşa, Sinaneddin Yusuf Paşa birer ilim adamı idiler. Bu sonuncu zat, "*Orhan'ın yedinci veziri Sinaneddin el-Fakih adında ulemadan bir fıkıh âlimidir.*" Kazaskerlikten vezirliğe getirilen Çandarlı Halil Hayreddin ile oğlu Ali Paşa da ulemadandırlar. Fatih'e kadar bu aileden gelen ilim adamları veziriazamlık yapmışlardır. Halil İnalçık'ın da vurguladığı üzere Osman Gazi döneminde (1302-1323) feodal yapıya sahip olan Beylik, ulema kökenli vezirlerin çalışmaları sayesinde "*merkeziyetçi bürokratik rejim*"e dönüşmüştür¹⁴. Bu durum I. Murad'a (1362-1389) alt yapı oluşturmuş; onun zamanında Çandarlı Halil Hayreddin Paşa önce kazasker, sonra veziriazam olarak çağın gereklerini göz önüne alarak devleti süratle yapılandırmıştır.

Osmanlı ailesi bu arada kendi ilim adamı tipini yetiştirmek için Selçuklu tarzında mektep ve medreseler açmış; buralarda fakih ilim adamları yetiştirilmiş; bunlara devletin üst kademelerinde görevler verilmiştir. Orhan Bey, ilk olarak İznik'te 1331'de Selçuklu eğitimini örnek alarak medrese açmış; başına Selçuklu dönemi müderrislerinden Davûd-ı Kayserî'yi getirmiştir. Bu medresede eğitim, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (ö.1240) vahdet-i vücûd felsefesi temel

12 İnalçık, *Osman*, I, s.445; aynı yazar, "Orhan", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s.384.

13 Anonim, *Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, (yay. N. Öztürk), İstanbul 2000, s.38.

14 İnalçık, *Orhan*, s.383.

alınarak verilmiştir¹⁵. Orhan Bey'in 1335'te kurduğu Bursa Medresesi, zamanla İznik Medresesi'ni geçmiş; Beyliğin ihtiyacı olan çok sayıda ilim ve devlet adamı buradan yetişmiştir.

Bu kısa açıklamadan sonra yukarıda isimleri zikredilen fakih ilim adamlarının biyografileriyle devleti kurma aşamasında Osmanlı ailesine sağladıkları katkılar üzerinde durulacaktır.

Şeyh Edebalı: Konya'da ilk eğitimini aldıktan sonra Şam'a gitmiş, burada tefsir, hadis ve fıkıh alanlarında yetişmiş; tekrar Konya'ya dönmüştür. Oruc Bey, onun "*Sâhib-i Kemâl*" bir kişi olduğuna vurgu yapmaktadır¹⁶. Bunun için Osmanlı ailesi daha Konya'da iken onunla temas halinde olmuş; Ertuğrul Gazi'nin rüyasını yorumlayarak onlarda devlet kurma fikrinin oluşmasına katkı sağlamıştır¹⁷. Edebalı, Ertuğrul Gazi zamanında Söğüt'te bulunmaya başlamış; kızını vererek akrabalık kurduğu Osman Gazi'yi derinden etkilemiştir. Ona baş danışmanlık yapmış; onun görüşlerini almadan Osman Bey herhangi bir şey yapmamıştır. Bunun için Hoca Sadeddin Efendi, Edebalı'nın Osmanlı Beyliği'nin tüm işlerinde söz sahibi olduğunu, Osman Gazi'nin hukuki konulardaki problemlerini onun çözdüğünü yazmaktadır¹⁸. Söylenenler Şeyh Edebalı'nın Osman Gazi'nin ilk kadısı ve müftüsü olduğunu göstermektedir. Tekkesinde öğrenci okutması, Osmanlı Beyliği'nin ilk müderrisi olduğuna işaret etmektedir.

Şeyh Edebalı, Osmanlı Beyliği'nde Ahiliği ilk kuran ilim adamı olarak da bilinmektedir. Konya'da XIII. yüzyılda kurulan Ahilik, tasavvuf yönü de olan bir esnaf teşkilatı idi. Moğol baskılarına dayanamayan Ahiler, Konya'dan başka yerlere göç etmiş; bu teşkilatın ilkelerini gittikleri yerlerde yaymışlardır. Şeyh Edebalı, Osmanlı Devleti'ni kurmak için bulunduğu Söğüt ve çevresinde ayrıca Ahiliği yaymış; bu teşkilatın ilkelerini yeni kurulan devletin temeli yapmıştır¹⁹.

Tursun Fakih: Şeyh Edebalı'nın Osmanlı Beyliği'ne Konya'dan götürdüğü ilim adamıdır. Şeyh Edebalı'nın damadı, dolayısıyla Osman Bey'in de bacanağıdır. Konya'da medrese eğitimi aldıktan sonra Söğüt'e gelerek burada Edebalı'dan hukuk dersleri okumuştur²⁰.

15 İnalçık, *Orhan*, s.383-384.

16 Oruc Beğ, *Tarih*, s.8.

17 Neşri, *aynı eser*, I, s.40-41.

18 *Tâcü't-Tevârih*, II, s.402-403.

19 Küçükdağ, *aynı makale*, s.111.

20 Taşkoprızade, *Hadikatü'ş-Şekaik*, (trc. Mecdi Efendi, nşr. A. Özcan), I, İstanubl 1989, s.21; Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, II, s.403.

Tahsilini Edebalı'dan tamamlayan Tursun Fakih, fıkıh bilen ilim adamı olarak Osman Bey'in Bizans topraklarına yaptığı seferlere katılmış; cephede askerlere imamlık yapmıştır. Bu sırada şiirler yazmış; gazileri heyecanlandırmak için bunları okumuştur. Şiirleri *Gazavat-Nâme* adı verilen kitapta toplanmış olup bu, bilinen ilk Osmanlı Gazavâtnamesi'dir²¹.

Karacahisar fethedilince Osman Gazi, Edebalı'nın önermesiyle Tursun Fakih'i buraya hatip ve kadı olarak tayin etmiş²²; şehirde kurulmaya başlayan pazarda ortaya çıkacak anlaşmazlıkların halledilmesi işine bakma görevini ona vermiştir. Osmanlı'da bağımsızlık hutbesini Edebalı'nın tavsiyesi üzerine Osman Bey, 1289'da Tursun Fakih'e okutmuştur²³.

Tursun Fakih'in devlet idaresine yönelik işleri Edebalı'nın vefatından sonra artmış; kayınpederi Edebalı'dan boşalan fetva ve tedris işlerine bakmaya başlamıştır²⁴. Görevleri vefat ettiği 1326'ya kadar devam etmiştir.

Çandarlı Halil Hayreddin: Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna önemli katkı sağlayan ilim adamlarından biridir. Edebalı'nın akrabası olup çocuk yaşta Osmanlı Beyliği'ne Konya'dan gitmiş²⁵; ünlü hocalardan ders almış; sonra Edebalı'nın hizmetine girmiştir. Yaşının küçük olmasına ve eğitiminin henüz devam etmesine rağmen Bilecik fethedilince Osman Bey onu bu şehrin kadılığına atamıştır. Çünkü Osmanlı Beyliği'nde bu göreve getirilebilecek evsafa başka bir fakih bulunamamıştır²⁶. 1330'da İznik, arkasından Bursa kadılığına, 1362'de de I. Murad döneminde ilk defa kurulan kazaskerlik makamına getirilmiştir. Görevlerinde başarılı olan Çandarlı, önce vezir, sonra veziriazam olmuştur. Bu sonuncu görevde 1387'de ölümüne kadar kalmıştır.

Çandarlı Halil Hayreddin Paşa, Osmanlı Beyliği'nde iki temel

21 Sâdettin Buluş, "Dursun Fakih'in Gazavât-nâmesi", X. *Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler* 1993, Ankara 1964, s.11-12; Hasan Aksoy, "Dursun Fakih", *DİA*, X, İstanbul 1990, s.7-8.

22 Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s.18; Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, I, (trc. Mehmet Ata), İstanbul 1330, s.104.

23 İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman*, I, s.111-113; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, (haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1996, s.34.

24 Şemseddin Sami, "Tursun Fakih", *Kamûsu'l-A'lâm*, IV, İstanbul 1311, s.3020.

25 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, XVIII. yüzyıl âlimlerinden Müstakimzâde'nin *Mecelletü'n-Nisâb* adlı eserine dayanarak Sivrihisar kazasında bulunan Çandır köyünden olduğunu kabul etmektedir (Çandarlı Vezir Ailesi, Ankara 1988, s.1-2). Konyada Meram Eskiyoğ üzerinde Osmanlı belgelerinde Çandar olarak geçen bir köy bulunuyordu. Halil Hayreddin Paşa'nın Karamandan yani Konyadan gittiği söylendiğine göre zikredilen Konya Meram'daki Çandar köyünde doğmuş olmalıdır.

26 Mustafa Âli, *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr*, (haz. Ahmet Uğur ve diğerleri), Kayseri, 1997, s.87.

kurumun banisidir. Bunlardan birincisi, düzenli askerî birliğin; ikincisi maliye teşkilatının kurulmasıdır. Eğitime katkıları da göz ardı edilemez.

Çandarlı Halil Hayreddin Paşa, Kuruluş Dönemi'nde, Osmanlı devlet yapılanmasında daha Bursa kadılığı sırasından itibaren askerî ve mali alanlarda düzenlemeler yapmış; devleti çağdaş anlamda örgütlemiştir. Orhan Bey başa geçtiğinde Beyliğin henüz düzenli bir askerî birliği mevcut değildi. Çandarlı, Bursa kadılığı sırasında adı belli bir askerî gücün bulundurulması gerektiği hususunda görüş ortaya koymuş; Orhan Bey de önerdiği şekilde onun Türk gençlerinden oluşan "yaya" adı verilen birlikleri 1329 tarihinde kurmasına izin vermiştir²⁷.

Yayaların, savaşlarda yetersizlikleri görülünce devamlı şekilde düzenli bir kuvvetin bulundurulmasının fetihler için gerekli olduğu düşünülmüş; maaşlı askerî birliklerin teşkiline karar verilmiştir. I. Murad bu konuyu Çandarlı'ya havale etmiş; 1364-1365'te Karamanlı Kara Rüstem'le birlikte hazırladığı "Pençik Kanunu" ile Yeniçeri teşkilatının temellerini atmıştır²⁸. Böylece Osmanlı'da ilk defa devletin kontrolünde kışlada kalan Yeniçeri Ocağı kurulmuş oldu.

Osmanlı Beyliği'nin başlangıçta aşiret kuralları çerçevesinde idare edildiği için maliye teşkilatı bulunmuyordu. Çandarlı, Karamanlı Kara Rüstem'le birlikte Osmanlı'nın ilk maliye teşkilatını kurmuş²⁹; bu ikilinin verdikleri fetvalarla Beyliğin gelir-giderlerinin çağdaş anlamda düzenlenmesi sağlanmıştır³⁰.

b) Şeyh Edebalı'dan Sonra Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşuna Katkı Sağlayan Bazı Önemli İlim Adamları

Şeyh Edebalı'nın vefatından sonra yukarıda ismi zikredilenlerin dışında Osmanlı Beyliği'ne gidip devlet kurma çalışmalarına katılan Selçuklu ilim adamları da vardı. Bunlar; Karamanlı Kara Rüstem ve Davûd-ı Kayserî'dir.

Mevlâna Rüstem: Bazı Osmanlı kroniklerinde "Karamanî Kara

27 Mehmed b. Mehmed, *Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr*, İstanbul 1276, s.5; Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, I, s.40; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, I, Ankara 1984, s.1-2,5.

28 Bu konuda geniş bilgi için bk. Neşri, *aynı eser*, s.91-92; Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, I, s.41.

29 Neşri, *aynı eser*, s.90-91; Oruc Beğ, *aynı eser*, s.25.

30 Aşıkpaşazâde, aşiret anlayışıyla idare edilen Osmanlı Beyliği'ni çağdaş anlayışa göre düzenleyen Çandarlı ve Kara Rüstem'i yaptıklarından dolayı şöyle eleştirmektedir: "Sultan Orhan zamânında, Gazi Murad Hân zamânında ulemâ vardı ve illâ müfsid değillerdi. Tâ Cenderelü Halil gelince. Kaçankim Cenderelü Halil geldi ve Türk Rüstem geldi, Mevlânâ Rüstem dediler, âleme hile karıştırdılar." *Tevârih-i Al-i Osman*, s.70.

Rüstem” olarak zikredilmektedir. Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda bulunmuş; Çandarlı Halil’e danışmanlık yapmıştır³¹.

Yaptıklarından fakih olduğu anlaşılan Mevlâna Rüstem, yukarıda da değinildiği üzere Çandarlı Halil Hayreddin Paşa ile birlikte Osmanlı Devleti’ne iki temel kurumu; Yeniçeri Ocağı ile maliyeyi kazandırmış; aşiret anlayışından Cihan Devleti’ne geçişin yolunu açmıştır.

Onun mali alanda, çağın ilerisinde yaptıklarını anlamakta zorluk çeken dervişmeşrep Âşıkpaşazâde, aşiret anlayışının devam etmesi gerektiğini savunmuş; bunun için Mevlâna Rüstem’in mali alanda inkılap düzeyinde yaptıklarını “*bid’at*” olarak nitelendirmiştir³². Kendisi de âlim olan Hoca Sadeddin Efendi ise Mevlâna Rüstem’in icraatlarının doğruluğu yönünde görüş beyan etmiş; ona karşı çıkanların ulemaya dil uzatan kafasızlar olduğunu eserinde yazmıştır³³.

Davûd-ı Kayserî: İlk eğitimine doğum yeri olan Konya’da başladı. Mısır’a gidip burada değişik hocalardan hadis, tefsir ve fıkıh dersleri aldı. Memleketine dönünce Kadı Siraceddin-i Urmevî’den (ö.1283) zahirî ilimleri, Sadreddin-i Konevî’nin öğrencisi Abdürrezzak Kâşânî’den (ö.1330) de batınî ilimleri okudu. Konya’da Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin ortaya koyduğu Vahdet-i vücud felsefesinde uzmanlaşınca Kayseri’ye gitmiş³⁴; Orhan Bey, 1331’de İznik’te ilk Osmanlı medresesini kurunca müderris olarak atamak üzere onu ülkesine davet etmiştir. Görevi kabul eden Davûd-ı Kayserî bu medresenin ders programını Konya’da aldığı eğitim şekline uygun biçimde düzenlemiştir. Uzunçarşılı, klasik medrese anlayışından farklı olarak onun İznik Medresesi’nde Kelâm yani İslam Felsefesi de okuttuğu görüşündedir³⁵.

Davûd-ı Kayserî, İznik’te vahdet-i vücûd anlayışı çerçevesinde sürdürdüğü eğitim öğretim faaliyetlerinin yanında, çoğu fikrî ve felsefî olmak üzere 24 kitap kaleme almıştır. İbnü’l-Arabî’nin *Fusûsü’l-Hikem* adlı eserini inceleyerek burada karanlıkta kalmış tasavvufi konuları yazdığı bir şerhle açıklayıp Osmanlı fikir hayatında ilk defa ilmî tarikatçılığı başlatmıştır³⁶.

Beylik Dönemi’nde eğitimi Selçukluları örnek alarak düzenleyen

31 Solak-zâde, *Tarih*, I, (yay. Vahid Çabuk), Ankara 1989, s.42.

32 *Tevârih-i Âl-i Osman*, s.189.

33 *Tâcü’t-Tevârih*, I, s.74-75.

34 Küçükdağ, *aynı makale*, s.124-125.

35 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1982, s.522.

36 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s.68-69,532,536.

Davûd-ı Kayserî'nin açtığı çığır sayesinde çok sayıda ilim adamı yetişmiş; bunlar aşağıda değinileceği üzere Osmanlı'da Yükselme Dönemi'nin alt yapısını hazırlamışlardır.

2. YENİ AÇILAN MEDRESELERDE İYİ YETİŞMİŞ OSMANLI İLİM ADAMLARININ YÜKSELME DÖNEMİ'NİN ALT YAPISINI OLUŞTURMALARI

Kuruluş Dönemi üst düzey yöneticilerinin tamamı yukarıda değinildiği üzere ilmiye sınıfındandı. İstanbul'un fethine kadar (1453) padişaktan sonra en önemli makam olan veziriazamlığa da hep bilgisi ve tecrübesiyle öne çıkmış medrese mezunları getirildi. Öyle ise Osmanlı Devleti ilim adamları tarafından kurulmuş ve yapılandırılmış olmaktadır. Bu dönemde padişahlar şehzadelere ünlü âlimlerden ders aldırıyorlardı. II. Murad, oğlu Mehmed'i çocukluğundan itibaren "*Hâce-i Sultânî*" unvanı verilen ilim adamlarının yanında bulundurdu. Molla Gürani, daha küçük yaşta Mehmed'e hoca olarak tayin edildi. 1451'den önceki hocaları arasında; İbn Temşid, Hoca Hayreddin, Hatipzade Molla Mehmed de vardı. II. Mehmed tahta geçince (1444-1446, 1451-1481) Molla Gürani, Hâce-i Sultânî olarak görevine devam etti. Onun dışında tahta çıkınca Hocazade Molla Mustafa'yı Hâce-i Sultânî yapmış; arkasından Sinan Paşa, Molla Çelebizade Abdurrahman Efendi, Ispartalı Molla Abdülkadir ve Ümmü Veled olarak tanınan Tebrizli Molla Hüseyin bu unvanla göreve getirilmişlerdir³⁷.

Fatih döneminde önemine binaen Hâce-i Sultânîlik kalıcı bir makam haline getirilmiş; protokolde ona baş müftüden hemen sonra yer verilmiştir.

İlim adamlarının kılavuzluğunda İstanbul alınarak Bizans İmparatorluğu'nun ortadan kaldırılmasıyla Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönem başlamış oldu. Klasik anlayışa ilaveten Bizans devlet geleneğinden de yararlanmak istediği uygulamalarından anlaşılın Fatih Sultan Mehmed vezir ve veziriazamlığa ilim adamları dışında yetenekli insanları da getirme geleneğini başlattı. Veziriazamlığı uzun süredir yürüten Çandarlı ailesinden Halil Paşa'yı 1453'te idam ettirdikten sonra ilmiye sınıfından Sırp asıllı Mahmud Paşa'yı (ö.1474) veziriazam olarak atadı³⁸. Bundan sonra Bizans bürokrasisini bilen, Rum asıllı olup İstanbul'un fethinden sonra Müslümanlığı kabul eden

37 Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, (trc. Dost Körpe), İstanbul 2002, s.404-408.

38 Mahmud Paşa, kısa süre kazaskerlik de yapmıştır. Bk. M.C. Şehâbeddin Tekindağ, "Mahmud Paşa", *İA*, V, s.184.

“*Rum Mehmed*” ile yine Rum asıllı olduğu ve Enderun’dan yetiştiği tahmin edilen İshak (ö.1487), Sırp asıllı olup yine Enderun’dan yetişen Gedik Ahmed (ö.1482) ve ulema bir aileden olan müderris Sinan (ö.1486) paşalar bu makama değişik tarihlerde tayin edildiler. Fatih’in son veziriazamı Konyalı, Mevlâna’nın soyundan Postnişin Ârif Çelebi’nin oğlu Karamanî Mehmed Paşa, ilmiye sınıfından bir bürokrattır.

II. Mehmed zamanında, 1453’ten sonra askerî, hukuki, ekonomik ve kültürel alanlarda reformlar yapıldı. Çağın ihtiyaçlarına göre medreseler yeniden düzenlendi. İstanbul’da açılan ve padişahın adıyla anılan medreseler İslam âleminin en ileri eğitim kurumları hâline getirildi. Böylece devlet kademelerinde önemli makamlara gelecek şekilde seçkin ilim ve devlet adamlarının yetişmesi için gerekli alt yapı oluşturulmuş oldu.

İlme önem vermesine ve ulema ile bir arada bulunmaktan zevk almasına rağmen Fatih’in ilim adamlarıyla münasebetleri inişli çıkışlı olmuştur. Yukarıda kısaca değinildiği üzere devletin kuruluşuna birinci derecede katkı sağlayan ve yıllardır veziriazamlık makamı kendilerine verilen Çandarlı ailesinin gücünü kurmak için bir bahaneyle Halil Paşa’yı katletmiş; onun yerine atanan Mahmud Paşa’yı idam ettirmiştir. Fatih’in önce veziriazamlığa getirip sonra azlettiği ilim adamlarından biri de Sinan Paşa’dır. Baba ve anne tarafından ilmiye sınıfındandır. Babası İstanbul’un ilk kadısı Hızır Bey’dir (ö.1459). Annesi Molla Yegân’ın (ö.1461?) kızıdır. İyi bir eğitim alan Sinan’ı Fatih, önce Edirne’de bir medreseye (1459), sonra II. Murad’ın inşa ettirdiği Darühadise müderris olarak atadı. Bu görevler sırasında gösterdiği performansla padişahın teveccühünü kazanmış; ödül olarak Hâce-i Sultânîlikle birlikte Sahn müderrisliği verilmiştir. Fatih, ilminden daha çok istifade etmek düşüncesiyle ona vezaret rütbesi vermiştir (1470). Gedik Ahmed Paşa azledilince de veziriazamlığa tayin etmiş (1477); kısa bir süre sonra kırıcı davranışlarından dolayı azlederek hapsedmiştir. İstanbul uleması Sinan Paşa’ya sahip çıkmış; Fatih’e başvuruda bulunarak hapisten çıkarılmasını sağlamıştır. Padişah, ceza olarak onu Sivrihisar kadılığı ve müderrisliğine göndermiştir. İznik’e vardığı sırada aklını kaybettiği bahanesiyle tedavisi için bir hekim görevlendirmiş; hekim, bol miktarda ilaç verdiği için başka padişahın emriyle günde 50 kamçı vurarak ona eziyet etmeye başlamıştır. Bunu duyan Hüsâmzade Molla Mustafa padişaha bir mektup göndermiş; Sinan Paşa’ya eziyetin durdurulmasını, aksi takdirde Osmanlı topraklarını

terk edeceğini söylemiştir. Bunun üzerine padişah, onun vezirliğinden dolayı olan suçunu affetmiş; ancak gönderildiği Sivrihisar'da Fatih'in ölümüne kadar sürgün hayatı devam etmiş; II. Bayezid (1481-1512) tahta geçince onu Edirne'deki Darülhadis müderrisliğine atamıştır³⁹. Bununla birlikte Fatih, ilmiyeden gelen Karamanî Mehmed Paşa ile çalışmayı tercih etmiş; Yükselme Dönemi'nin temellerini onunla birlikte atmıştır.

Karamanî Mehmed Paşa⁴⁰: Medrese eğitimine Karamanoğullarının başkenti Konya'da başlamış; önce Musannifek (ö.1470) ve II. Murad devrinde (1362-1389) İran'dan Anadolu'ya gelen Alaeddin Tusî'den (ö.1482) ders almıştır. 1453'ten hemen sonra İstanbul'a gitmiş; Veziriazam Mahmud Paşa, onu İstanbul'da inşa ettirdiği medreseye müderris olarak atamıştır. Bir süre sonra divan-ı hümayun katipliğine tayin edilmiş; yeteneği ortaya çıkınca 1464'te nişancılığa getirilmiştir. 1470'te Osmanlı Devleti'nde ilk defa nişancılık makamında iken vezir olmuştur. Bunun için Nişancı Paşa olarak tanınmıştır. 1478'de veziriazamlığa getirilmiş; bu görevde yeniçeriler tarafından katledildiği 4 Mayıs 1481'e kadar kalmıştır.

Kuruluş Dönemi'nde devlet yapılanması I. Murad'ın saltanatının sonuna kadar başarılı ilim adamlarınca hızla devam ettirilmiş; yönetimde ilim adamlarına yer verilmesine rağmen I. Murad'dan sonra duraklama yaşanmıştır. İstanbul'un fethinden sonra üst makamlara bazıları ilmiyeden geldikleri halde "*son derece entelektüel*" Karamanî Mehmed Paşa dışındakilerin devleti yeniden yapılandıracak kapasiteye sahip olmadıkları görülmektedir. II. Mehmed, Karamanî Mehmed Paşa'yı Osmanlı kanunları ile teşrifat kurallarını iyi bildiği⁴¹ için "*Müftü-yi Kanun*" olarak kabul edilen nişancılığa⁴² getirmiş; vezirlik rütbesi de vererek daha nişancı iken onun engin bilgisinden yararlanmıştır. Fatih'in gerçekleştirdiği reformların teorisyenliğini yapmış; Fatih Kanunnamesi'nin hazırlanmasında birinci derecede etkili olmuştur. Kuruluş Dönemi'nden beri uygulanagelen kardeş katli konusuna cevaz vermiş; bunu kanun maddesi haline getirmiştir. Yeni veraset kanununun da kurucusu olmuş; günün şartları çerçevesinde teşrifat kurallarını belirlemiştir. Yönetimde de birtakım değişiklikler yaptığı dönemin eserlerinde zikredilmektedir. Kazaskerlik, 1480'de onun

39 Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, II, s.498-499.

40 Hayatı ve devlet adamlığına dair geniş bilgi için bk. Yusuf Küçükdağ, "Mevlânâ'nın Soyundan Gelen Reformcu Bir Osmanlı Veziriazamı Karamanî Mehmed Paşa", *İstem*, S.7 (2006), s.23-35.

41 Baninger, *aym eser*, s.311.

42 Nişancılık için bk. Erhan Afyoncu, "Nişancı", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s.156-158.

önerisiyle, Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri olarak ikiye çıkarılmıştır. Maliyeyi yeniden düzenlemiş; hazinenin başı olan defterdarın divan-ı hümayunun asli üyesi olmasını sağlamıştır. Kuruluş Dönemi'nden beri mirî toprağın gaza ve cihat ilkelerine uygun olarak işletilmesine son vermiş; arazinin kullanılma şeklini yeni kurallara bağlamış; değişik yollarla mülk ve vakıf haline getirilen toprakları tekrar mirî araziye çevirmiştir. Böylece devlet gelirlerinde artış sağlamanın alt yapısını oluşturmuştur⁴³.

Fatih, yeniden yapılanma konusunda Karamanî Mehmed Paşa'ya destek vermiş; buna rağmen onun reformlarının önemini kavrayamayan ilim adamlarından karşı çıkanlar olmuş; bunlardan Kıvamî, İbn Kemâl ve Sehî, onun yaptıklarını eserlerinde acımasızca tenkit etmişlerdir. Eleştiride ileri giden Âşık Paşazâde, daha önce mülk ve irsadî vakıf hâline getirilen araziye onun tekrar mirî toprak statüsü kazandırmasına iyi gözle bakmamış; bu uygulamanın "*bid'at*" olduğunu söylemiştir⁴⁴. Popülist görüşlere kulak asmayan Karamanî Mehmed Paşa, İstanbul'un fethinden sonra ortaya çıkan yeni durumu göz önüne alarak devlet kademelerinde olması gerekeni yapmış; bu yüzden sevilmemiş; Fatih'in ölümünden bir gün sonra muhalifler tarafından katledilmiştir.

3. FATİH'İN AÇTIĞI MEDRESELERDE YETİŞEN VE DÜNYAYI TANIYAN UFKU AÇIK İLİM ADAMLARININ OSMANLI DEVLETİ'Nİ SÜPER GÜÇ YAPMALARI

II. Bayezid'in tahta çıkmasıyla Karamanî Mehmed Paşa'nın Fatih'in desteğiyle yaptığı bazı reformlar rafa kaldırılmış; özellikle mirî araziye çevrilen irsadî vakıflar tekrar eski sahiplerine verilmiştir. Bununla birlikte Fatih'in gerçekleştirdiği medrese reformu, II. Bayezid ve I. Selim (1512-1520) dönemlerinde etkisini sürdürmüştür. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra burada açılan medreselerde dünyayı tanıyan; ufkü açık ilim adamları yetişmiş; bunları II. Bayezid değişik devlet kademelerinde; I. Selim ise veziriazam ve şeyhülislam olarak görevlendirmiştir. Aşağıda yaptıklarıyla Osmanlı Devleti'ni süper güç hâline getiren Piri Mehmed Paşa ile Zenbilli Ali Cemalî Efendi üzerinde durulacaktır.

Piri Mehmed Paşa: Ünlü Selçuklu âlimi Fahreddin-i Razî'nin (ö.1209) soyundan gelen Cemaleddin-i Aksarayî'nin (ö.1389)

43 Küçükdağ, *aynı yer*.

44 *Tevârih-i Âl-i Osman*, s.192.

ahfadındandır. Babası, Osmanlı âlim ve mutasavvıfı, Halvetiye'nin Cemalî kolunu kuran Çelebi Halife/Şeyh Mehmed Çelebi el-Cemalî'dir (ö.1497-1498).

Muhtemelen 1463'te Konya'da doğan Piri Mehmed Paşa, anne tarafından dedesi olan Hamza-ı Karamanî'den amcaoğlu Zenbilli Ali gibi ilk eğitimini aldı⁴⁵. İstanbul'da medreseyi tamamladı. II. Bayezid tahta çıkınca değişik kazalarda kadılık yaptıktan sonra önce İstanbul Fatih İmaretî mütevellîğine, sonra hazine defterdarlığına getirildi. I. Selim padişah olunca başdefterdarlığa yükseltildi. Çaldıran seferi sırasında gösterdiği performans ve ortaya koyduğu farklı görüşleriyle padişahın dikkatini çekti. Çaldıran dönüşünde, 15 Ekim 1514'te vezirliğe getirildi. Mısır seferi sırasında Suriye toprakları ele geçirilince yeni kurulan Arap ve Acem Kazaskerliği görevlerini de üstlendi. Mısır seferi dönüşünde idam edilen Yunus Paşa'nın yerine 25 Ocak 1518'de veziriazamlığa getirildi. Bu görevi Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatında (1520-1566) üç yıl daha devam etti. Padişah, Pargalı İbrahim Paşa'yı (ö.1536) veziriazamlığa getirmek isteyince 27 Haziran 1523'te istifa etti. 1532'de ölümüne kadar Silivri'de ikamet etti⁴⁶.

İlmiye sınıfından köklü bir aileye mensup olan ve Fatih döneminde yeniden yapılandırılan medreselerden yetişen Piri Mehmed Paşa, farklı olaylar karşısında duruma göre fikir üretip uygulayabilen bir devlet adamıdır. İcraatlarıyla Osmanlı Devleti'ni o zamanın süper gücü yapmıştır. Onun çalışmaları sonucu 1520'de I. Selim vefat ettiğinde Osmanlı Devleti, ekonomi, asker ve deniz gücü başta olmak üzere hemen her alanda dünyadaki tüm devletlerin toplamına eşit hâle geldi. Bunda dirayetiyle ünlü padişah I. Selim'in ona verdiği destek önemlidir. Veziriazamlığa getirince ilk işi, yetenekli insanları bulup önemli devlet kademelerine getirmesi konusunda Yavuz'un ruhsat vermiş olması⁴⁷, onun ekibini kurmasına imkân sağladığı; seçkin idarecilerin de yardımıyla önemli projelere imza attığı söylenebilir. Ancak başarısında Piri Mehmed Paşa'nın performansı ve duruşu da göz ardı edilemez. Bunun için görev yaptığı dönemde kaleme alınan kroniklerin hemen tamamı onun her yönden örnek devlet adamı olduğuna vurgu yapmışlardır⁴⁸. Kişiliğine son derece

45 Cemile Tekin, "Mevlânâ Hamza-ı Karamanî'nin Osmanlı Bürokrasisine Etkisi", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu - II Karamanoğulları Beyliği 23-25 Ekim 2015*, Konya 2016.

46 Geniş bilgi için bk. Yusuf Küçükdağ, *Vezir-i Âzam Piri Mehmed Paşa*, Konya 1994.

47 Andreas Tietze, *Mustafâ Âlî s Counsel for Sultans of 1581*, I, Wien 1979, vr. 36v.

48 Bu konuda bk. Lütfi Paşa, "Âsâfnâme", *Osmanlı Kanunnameleri*, (yay. haz. Ahmet Akgündüz), IV, İstanbul 1992, s.260-278; Celâl-zade Mustafa, *Tabakât ül-Memâlik ve Derecat ül-Mesâlik*, (yay. haz.

saygı gösteren Yavuz, Mısır Seferi'nden sonra yönetimi bütünüyle ona bırakmış; sadece olup bitenler hakkında çok sık çağırarak ondan bilgi almıştır.

Piri Mehmed Paşa, ilmiyeden veziriazamlığa yükselmiş olmasına rağmen orduların sevk ve idaresinde son derece başarılı, fikir üreten bir komutan olarak da ün yapmıştır. Fatih bile zaptedemediği için o günkü şartlarda alınması güç görülen Belgrad ve Rodos kaleleri onun geliştirdiği yeni taktiklerle fethedilmiştir. Devletin temel birimlerinden olan istihbarat teşkilatının kurulması gerektiğini Yavuz'a bildiren; bu konuda fiilen ilk görev alan odur. İstanbul'un fethinden sonra ihmal edilen donanmayı Avrupa devletleriyle mücadele edecek şekilde inşa etmek için İstanbul'da modern tezgâhlar kurmuş; burada Yavuz devrinde yapılan 600'ü aşkın gemiyle Osmanlı donanması dünyanın en güçlüsü olmuştur. Bu yapılanma sayesinde Kanuni döneminde Akdeniz'de Türk hâkimiyeti kurulmuştur. Paşa, topçuluğuyla da dikkat çekmiş bir mühendis olup Osmanlı-Memlûklü savaşında, daha vezirliği sırasında, İstanbul'da 22 ton ağırlığında o zamana kadar yapılmamış iki yivli topu döktürüp deniz yoluyla Mısır'ın alınması için Yavuz'a göndermiştir. Dünyada ilk defa infilâk eden tahrip bombasını veziriazamlığı sırasında döktürmüş; bunlar Rodos Adası kuşatmasında etkin olarak kullanılmıştır⁴⁹.

Zenbilli Ali Efendi: Piri Mehmed Paşa gibi Fahreddin-i Razi'nin soyundan gelmektedir. Cemaleddin-i Aksarayî'nin torunu Ahmed Çelebi'nin oğlu, Piri Mehmed Paşa'nın babası Çelebi Halife'nin amcasının oğludur. Dedesi Cemaleddin-i Aksarayî'den dolayı Cemalî nispesiyle anılıyordu. Fetva almak üzere kendisine müracaat edenlere verdiği yazılı cevabı zenbille evinin penceresinden uzattığı için halk arasında Zenbilli olarak tanınmıştır. Amasya'da 1440'lı yıllarda doğduğu tahmin edilmektedir.

Zenbilli Ali Efendi, küçük yaşta Piri Mehmed Paşa'nın anne tarafından dedesi olan Mevlâna Hamza-i Karamanî'den eğitimini almaya başladı. Daha sonra İstanbul'a gidip Molla Hüsrev ve Mevlâna Hüsamed Mustafa Efendi'den ders aldı.

Fatih ve II. Bayezid zamanlarında değişik yerlerde müderrislik ve müftülük yapmış; 1503'te İstanbul müftüsü Efdalzade Hamiddüddin Efendi vefat edince bu göreve tayin edilmiştir. Onun II. Bayezid,

Petra Kapper), Wiesbaden 1981, vr. 22a; Latifi, *Tezkire*, İstanbul 1314, s.367.

49 Küçükdağ, *aynı eser*, s.163-193.

Yavuz ve Kanuni devirlerinde 1526'da ölümüne kadar süren 23 yıllık (1503-1526) İstanbul müftülüğü dönemi şeyhülislamın yetki ve sorumluluklarının belirlenmesi bakımından bir dönüm noktası olmuştur⁵⁰. Şeyhülislamlık makamını ilk defa etkili hâle getirerek siyasi iradenin önüne çıkarmış; Yavuz Sultan Selim'in çoğu kararlarını dine uygun bulmayıp uygulanmasına karşı koymuş; ona şeyhülislamın padişahların din ve dünya işlerini gözetmenin de görevleri arasında olduğunu kabul ettirmiştir⁵¹. Devlet adamlarına hukuk çerçevesinde ceza verilebileceğini; idam cezasının mahkeme karar verdikten sonra müftünün fetvasıyla uygulanabileceğini Yavuz Sultan Selim'e öğretmiş; böylece padişahların yetki sınırlarını hukuk kurallarına bağlamıştır. Onun hayata geçirdiği yeni uygulamalarla şeyhülislamlık, Osmanlı Devleti'nde hukuki kontrolü elinde tutan makam haline getirilmiş; veziriazamlık gibi padişahlar nezdinde önem kazanmıştır⁵². Ayrıca verdiği fetvalarla Osmanlı toplumunu rahatlatmıştır.

Fıkha dair kaleme aldığı üç Türkçe eseri bulunmaktadır. Bunlar; *Muhtârât Mine'l-Fetâvâ (Fetâvâ-yı Ali Efendi)*; *Muhtasarü'l-Hidâye*; *Risâle fî-Hakkı'd-Devrân (Risaletü'd-Devrân)*'dir. Bu sonuncu eserin Arapça olanı *Risâle fî-Cevâzi Devrâni's-Süfiyye* adını almıştır.

4. İLİM ADAMLARININ VEZİRİAZAMLIKTAN UZAK TUTULMALARI YÜZÜNDEN DURAKLAMA DÖNEMİNE GİRİLMESİ

Osmanlı Devleti'nde Duraklama Dönemi, ders kitaplarında Sokullu Mehmed Paşa'nın ölümü (1579) ile başlatılır, bu, birçok sebebe bağlanır. Oysa duraklama işaretleri, Kanuni'nin tahta geçmesiyle ortaya çıkmaya başlamıştır. Aslında duraklamanın nedeni tektir. O da II. Bayezid ve Yavuz'un Safeviliğin yayılmasını önlemek düşüncesiyle devletin tekkeleri kontrol altına alması ile Kanuni'den itibaren ilim adamlarının kenara itilmesi yüzünden eğitim kalitesinin düşmesidir. Aşağıda eğitime bağlı olarak ortaya çıkan duraklamanın nedenleri üzerinde kısaca durulacaktır.

a) Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyılın ikinci yarısında etkisini göstermeye başlayan Safeviliğin, Anadolu'da kısa sürede geniş alanlara yayılması, buna karşı II. Bayezid ve I. Selim'in tekke ve zaviyeleri Sünni doktrine uygun olarak Osmanlı devlet siyaseti doğrultusunda kontrol altına alması, bu yüzden tasavvuf alanında yeni fikirler ortaya

50 Yusuf Küçükdağ, "Zenbilli Ali Efendi", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2013, s.247-248.

51 Taşkoprızade, *aynu eser*, s.248-286. Ayrıca bk. Mehmet İpşirli, "Şeyhülislam", *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, s.92.

52 Küçükdağ, *aynu madde*, s.248.

konamaması duraklamanın temel nedenlerinden biri olmuştur.

Safevî Tarikatı'nın şeyhi Şah İsmail, daha çok Antalya, Amasya, Çorum ve Yozgat taraflarında oturan Türkmen müritleri aracılığı ile Anadolu topraklarını 1501'de Azerbaycan'da kurduğu devletin sınırları içine almak istiyordu. Onun bu niyetini tespit eden II. Bayezid ve arkasından I. Selim askerî, siyasi, ekonomik ve kültürel önlemler alarak Safeviliğin etkilerini ortadan kaldırmak için harekete geçti⁵³. Ancak Safeviliği önlemeye yönelik alınan tedbirler planlandığı gibi sonuçlandırılmayınca Osmanlı ülkesinde tasavvufi akımlar üzerinde devletin baskısı giderek artıyordu. Daha önce farklı fikirlerin özgür bir ortamda ortaya konup yayıldığı yerler durumundaki tekke ve zaviyelerde mutasavvıflar, Safeviler'e yardımcı olacakları endişesi ile devlet tarafından sıkı denetim altına alındılar. Böyle olunca tarikatlarda yeni dinî ve felsefi fikirler üretilmez oldu. Farklı söylemler geliştirilmeyince Osmanlı Devleti'nde din ve felsefe alanında fikir ve düşüncede tekrarcılık başladı. Bu da devlet ve toplum hayatında duraklamaya neden oldu.

b) Osmanlı Devleti'ni Yavuz döneminde süper güç yapan ilmiye sınıfından Veziriazam Piri Mehmed Paşa'nın görevden alınıp yerine akademik anlamda devlet idaresinden habersiz, Enderun'dan yetişmiş Makbul İbrahim Paşa'nın getirilmesi; bundan sonra niteliksiz devlet adamlarının üst düzey yöneticiliklere yükselmeye başlaması ve bu uygulamanın devamlılık göstermesi, duraklamayı beraberinde getirmiştir.

Fatih, daha önce değinildiği üzere, Çandarlı Halil Paşa'nın katlinden sonra veziriazamlığa sadece ilmiye sınıfından olanların getirilmesi geleneğine sınır getirdi. İlimiyeden başka Bizans dönemi devlet adamlarından Osmanlı hakimiyetini kabul ettikten sonra Müslüman olup yeteneklerini ispat edenlerle devşirme kökenlilere de veziriazamlığa yükselme imkânını sağladı. Bu uygulama, II. Bayezid zamanında devam etmiş; Yavuz Sultan Selim babasından farklı olarak padişahlık makamından sonra çok önemli bir görev durumundaki veziriazamlığı Fatih'in kurduğu medreselerde eğitim almış ve çok iyi yetişmiş ilim adamlarına verme geleneğine dönmüştür. Bunlardan Yavuz'un son Kanuni'nin ilk veziriazamı Piri Mehmed Paşa, yaptığı yeni düzenlemelerle Osmanlı Devleti'ni kısa sürede süper bir güç haline getirmiştir. Kanuni'nin tahta geçtiği ilk yıllarda çok önemli

53 Bu konuda geniş bilgi için bk. Yusuf Küçükdağ, *Türk Aleviliği Araştırmaları*, Konya 2010.

başarıların elde edilmesinde etkin rol oynamış; buna rağmen görevden alınarak hayatında saraydan dışarı çıkmamış; hiçbir devlet adamlığı tecrübesi bulunmayan devşirme kökenli Has Odabaşı İbrahim teamüle aykırı olarak veziriazamlığa getirilmiştir⁵⁴. Çok zeki olmalarına rağmen Enderun'da sadece saraydaki ayak hizmetlerini yürütmeye yönelik eğitimden geçirilerek devlet hizmetlerine hazırlanan⁵⁵ ve aldıkları düşük düzeydeki eğitim gereği çağı yakalamaktan uzak olan devşirmeler, bulundurulmamaları gereken makamlara getirilince yönetimde çağdaşlaşmayı göz ardı etmişler, bunun yerine eski yöntemlerle devleti idare etme yönüne gitmişlerdir. Bu da tekrarcılığı yani duraklamayı beraberinde getirmiştir.

Veziriazam olacak şekilde medrese eğitimi alanların getirildiği görevlerin devşirmelerin eline geçmesi ve bunun devamlılık göstermesi⁵⁶, suhte adı verilen medrese öğrencileri üzerinde şok etkisi yaptı. "*Kanûn-ı Kadime*" aykırı hareket edildiği için Kanuni döneminin sonlarına doğru devlete baş kaldıran ve ülkenin hemen her tarafında özellikle Anadolu'da akla gelmedik hareketlerde bulunan medreselilerin isyanı şiddetle bastırıldı⁵⁷. Yapılacak bir şey olmadığını gören ilmiye sınıfı, muhtemelen devlet yönetimindeki bu uygulama karşısında çaresiz medreselerin müfredatlarını XVI. yüzyılda yeniden düzenlemek zorunda kaldı. Yani medreselerde, artık veziriazam yetiyecek düzeyde verilen akademik eğitim terk edilerek kadılık, müderrislik, müftülük gibi görevleri yürütecek ilim adamı tipini yetiştirmeye yönelik programlar uygulanmaya başlandı. XVII. yüzyıl yazarlarından Kâtip Çelebi'nin de vurguladığı üzere medrese eğitimi, değişmeyen birtakım kurallara bağlanınca farklı fikirler üretilemez oldu. Eğitimdeki statikleşme, Osmanlı devlet ve toplumunun hemen her sahasına kısa sürede yansdı⁵⁸. Bunun sonucu olarak Fatih'ten itibaren çağdaş anlayış çerçevesinde yapılandırılan devlet kurumları, Kanuni'nin Piri Mehmed Paşa'yı veziriazamlıktan almasından sonra çağın gereklerine göre değişiklik yapılmadan eski şekliyle devam ettirilmeye başlandı. Bu da Osmanlı Devleti'nde duraklamayı beraberinde getirmiş oldu.

54 Feridun Emecen, "İbrahim Paşa", *DİA*, XXI, İstanbul 2000, s.333.

55 Bk. Mehmet İpşirli, "Enderun", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s.185-187.

56 Piri Mehmed Paşadan sonra XVI. yüzyılda ilmiyeden veziriazam gelmemiştir. Bk. İsmail Hami Danişmend, *Osmanlı Devlet Erkânı*, İstanbul 1971, s.15-28.

57 Yapılan çalışmalarda Suhte isyanının esas sebebi üzerinde durulmadan Celali isyanları arasında çok kısa bir şekilde verilmiştir. Bk. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celâli İsyânları*, İstanbul 1995, s.253-281. Mücteba İlgürel, "Celâli İsyânları", *DİA*, VII, İstanbul 1993, s.253-254; Mustafa Alkan, "Softa", *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, s.342-343.

58 *Mizanü'l-Hakk fî İhtiyari'l-Ahakk*, (yay. O. Şaik Gökyay), İstanbul 1980, s.20-21.

SONUÇ

Bir taraftan Moğol baskıları, diğer taraftan Selçuklu ailesinde erkek çocuk kalmaması yüzünden yıkılmanın eşğine gelen Türkiye Selçuklu Devleti'nin yerine Anadolu'da Oğuzları temsil edecek bir devletin kurulması gerektiğini düşünen III. Alaeddin Keykubat, bu iş için Osman Gazi'yi görevlendirmiş; Konya'dan bir grup ilim adamı, Sultan'ın istekleri doğrultusunda Osman Bey'in yanına Söğüt'e gönderilmiştir. Şeyh Edebalı başkanlığında çalışmalara başlayan ilim adamları, Selçuklu Devleti'ni örnek alarak Osmanlı Cihan Devleti'nin temellerini atmışlardır. İlim adamı merkezli yapılanma İstanbul'un fethinden sonra Kanuni'nin ilk yıllarına kadar devam etmiş; Osmanlı Devleti'ni süper güç yapan ilmiyeden Piri Mehmed Paşa'nın veziriazamlıktan azledilmesi ve yerine enderundan yetişen Pargalı İbrahim Paşa'nın getirilmesi ile başlayan süreçte ilim adamlarının üst düzey yöneticiliklere gelememesi yüzünden devlet duraklamaya girmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilim adamlarının vezir ve veziriazamlık gibi önemli görevlerden uzak tutulması zamanla eğitimde kalitenin düşmesine sebep olmuş buyüzden medreselerde çağın gereklerine göre yeni fikirler üretilememiş, yerinde sayma başlamıştır. İlim alanındaki duraklamanın etkileri sonucu Osmanlı Devleti'nde gerileme ve çöküş süreci yaşanmış; XX. yüzyılın ilk çeyreğinde de tarihe karışmıştır.

Kaynakça

- AFYONCU, Erhan, "Nişancı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIII, İstanbul 2007, s.156-158.
- AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, I, Ankara 1959.
- _____, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celâli İsyenları*, İstanbul 1995.
- AKSOY, Hasan, "Dursun Fakih", *DİA*, X, İstanbul 1990, s.7-8.
- ALKAN, Mustafa, "Softa", *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, s.342-343.
- ALPTEKİN, Coşkun, "Türkiye Selçukluları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 1988, s.209-383.
- ANONİM, *Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, (yay. N. Öztürk), İstanbul 2000.
- Âşıkpaşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, (yay. Âli Beğ), İstanbul 1322.
- BABINGER, Franz, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, (trc. Dost Körpe), İstanbul 2002.
- BULUŞ, Sâdettin, "Dursun Fakih'in Gazavât-nâmesi", *X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1993*, Ankara 1964, s.11-12.
- Celâl-zade Mustafa, *Tabakât ül-Memâlik ve Derecat ül-Mesâlik*, (yay. haz. Petra Kapper), Wiesbaden 1981.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *Osmanlı Devlet Erkânı*, İstanbul 1971.
- EMECEN, Feridun, "İbrahim Paşa", *DİA*, XXI, İstanbul 2000, s.333-334.

- Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, (haz. O. Şaik Gökyay), İstanbul 1996.
- HAMMER, J. Freiherr von, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, I, (trc. Mehmet Ata), İstanbul 1330.
- Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, I, İstanbul 1279.
- İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, I, (yay. Ş. Turan), Ankara 1991.
- İLGÜREL, Mücteba, "Celâlî İsyancıları", *DİA*, VII, İstanbul 1993, s.252-257.
- İNALCIK, Halil, "Osman I", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s.443-453.
- _____, "Orhan", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s.375-386.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Enderun", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s.185-187.
- _____, "Şeyhülislam", *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, s.91-96.
- KAFESOĞLU, İbrahim, "Selçuklular", İslâm Ansiklopedisi (İA), X, İstanbul 1967, s.353-416.
- Kâtip Çelebi, *Mizanü'l-Hakk fî İhtiyari'l-Ahakk*, (yay. O. Şaik Gökyay), İstanbul 1980.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, "Mevlânâ'nın Soyundan Gelen Reformcu Bir Osmanlı Veziriazamı Karamanî Mehmed Paşa", *İstem*, S.7 (2006), s.23-35.
- _____, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları", *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler*, I, Konya 2004, s.105-134.
- _____, "Zenbilli Ali Efendi", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2013, s.247-249.
- _____, *Türk Aleviliği Araştırmaları*, Konya 2010.
- _____, *Vezîr-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa*, Konya 1994.
- Latîfî, *Tezkire*, İstanbul 1314.
- Lütfî Paşa, "Âsâfnâme", *Osmanlı Kanunnameleri*, (yay. Ahmet Akgündüz), IV, İstanbul 1992, s.255-276.
- Mehmed b. Mehmed, *Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr*, İstanbul 1276.
- Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*, (yay. Necdet Öztürk), İstanbul 2008.
- Mustafa Âlî, *Kitâbü't-Târîh-i Kühnü'l-Ahbâr*, (haz. Ahmet Uğur ve diğerleri), Kayseri, 1997.
- Müstakimzâde, *Mecelletü'n-Nisâb*, (tıpkıbasım), Ankara 2000.
- Oruc Beğ, *Tarih*, (haz. N. Öztürk), İstanbul 2008.
- Solak-zâde, *Tarih*, I, (yay. Vahid Çabuk), Ankara 1989.
- SÜMER, Faruk, "Selçuklular", *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s.380-384.
- ŞAHİN, Kâmil, "Edebâli", *DİA*, X, İstanbul 1994, s.393-394.
- Şemseddin Samî, "Tursun Fakih", *Kamûsu'l-Âlâm*, IV, İstanbul 1311, s.3020.
- Taşköprizade, *Hadikatü's-Şekâik*, I, (trc. Mecdi Efendi, nşr. A. Özcan), İstanbul 1989.
- TEKİN, Cemile, "Mevlânâ Hamza-ı Karamanî'nin Osmanlı Bürokrasisine Etkisi", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikler Tarihi, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu - II Karamanoğulları Beyliği 23-25 Ekim 2015*, Konya 2016.
- TEKİNDAĞ, M.C., Şehâbeddin, "Mahmud Paşa", *İA*, VII, s.183-188.
- TIETZE, Andreas, *Mustafâ 'Âlî 's Counsel for Sultans of 1581*, I, Wien 1979.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, I, Ankara 1984.
- _____, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1982.
- _____, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Ankara 1988.
- Yazıcızade Ali, "Târîh-i Âl-i Selçuk", TSMK, Revan Köşkü, nr. 1391.

Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ

İkincisi yapılacaksa bunun şimdiden yazışmalara başlanması gerekir. Bir de bunun üçüncüsünü uluslararası yapmak gerekir. Herhalde Avrupa'da bilim adamları bu konunun farkında. Bunları daha uluslararası platforma taşımakta fayda var diyorum. Yani 2.si milli 3.sü uluslararası bunu da periyodik olarak böyle devam ettirmek de fayda var. Benim yıllardır hayalimdeki kongreydi. Bir teşebbüsüm oldu, sonuç alamadım ben. Söz aldığım yerlerden para bulamadım. İptal etmek zorunda kaldım, yazışmayı falan yapmıştım Selçuklu Araştırma Merkezi başkanlığı yaparken.

Bu çok güzel bilimsel toplantı oldu. Hocalarım çok güzel konulara değindiler. Birçok arkadaşın konusu aslında tarihle ilgili fakat sanki tarihin dışındaymış gibi bir algı var. Mesela son dönem Abdülhamit döneminde görev yapmış müderrisler, vaizler, imamlar, hatipler, böyle isim yapmış insanların arşivde kayıtları var. Bunlara sicilli ahval deniyor. Herkesin hemen hemen orada dosyası var. Tabi bu sözlü anlatımlar çok önemli çevresinden duyduklarımız. Fakat işin arşiv yönü var. Yakın dönemde Cumhuriyet arşivimiz var. Bunun dışında Cumhuriyet arşivinde bulunamamışsa emekli sandığına müracaat etmemiz gerekir dosyalarını bulmak için, çok yakın dönem Cumhuriyet dönemindeki ilim adamlarıyla ilgili veya görevlilerle ilgili bu konuya dikkat edilirse daha sağlıklı olur. Daha önceki dönemlerde fermanlar, beratlar, özellikle beratlar bu görev verilirken berat veriliyor. Mesela İstanbul'da görev yapmış adam hangi medresede görev yapmışsa hangi yüzyıldaysa bunlar var. Ama arşive girilmesi gerekir daha sağlıklı olması için diyorum.

Daha fazla uzatmak istemiyorum tekrar bu sempozyumu düzenleyenlere teşekkür ederek sözümü bitiriyorum.